

KMETIJSTVO V POMURJU DANES IN JUTRI

Tomaž Cunder, univ. dipl. geog.

Kmetijski inštitut Slovenije, Hacquetova 17,

SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

e-naslov: tomaz.cunder@kis.si

Izvleček

Nujnost posebne pozornosti pri obravnavanju in spodbujanju kmetijstva v Pomurju izhaja iz dejstva, da je to iz strateškega vidika najpomembnejše območje za proizvodnjo hrane v Sloveniji. Kmetijska gospodarstva te regije obdelujejo skoraj 13 % vseh kmetijskih zemljišč v Sloveniji in redijo skoraj 12 % vse živine. Žitnica države pridelava skoraj polovico vse pšenice in skoraj tretjino vse koruze v Sloveniji. Zaradi prostorske razširjenosti kmetijstva in intenzivnosti pridelave je pritisk te gospodarske panoge na okolje velik in stalen. Tako kot za celotno slovensko kmetijstvo je tudi za kmetijstvo v Pomurju značilno, da se pogloblja protislovnost med socioekonomsko in zemljiško strukturo na podežlju.

Ključne besede: naravne razmere, raba zemljišč, kmetijska pridelava, struktura kmetijskih gospodarstev, razvojni trendi, Pomurje.

AGRICULTURE IN POMURJE REGION TODAY AND TOMOROW

Abstract

The necessity of paying special attention to the dealing with and the stimulation of agriculture in Pomurje follows from the fact that, from the strategic point of view, this is the most important area suitable for food production in Slovenia. Agricultural holdings of this region cultivate almost 13 % of all agricultural land in Slovenia and raise almost 12 % of all the livestock. The granary of the country produces almost one half of the total wheat yield and almost one third of maize in Slovenia. Due to spatial spreading of agriculture and production intensity, the pressure of this economy line on the environment is severe by itself. Similar to the entire Slovene agriculture the Pomurje agriculture is characterised by its getting deeper and deeper into the contradiction between the socio-economic and land structure in the rural area.

Key words: natural conditions, land use, agricultural production, structure of agricultural holdings, developmental/development trends, Pomurje region.

1. Uvod

Pomurje je zaradi svojih geografskih značilnosti razmeroma samosvoja, predvsem pa samostojna agrarno pokrajinska enota. Zaradi ugodnih naravno geografskih razmer, ki se odražajo v obsežnem območju ravninskega sveta v osrednjem delu in razgibanem gričevnatem svetu na obrobju, predstavlja največje sklenjeno območje najboljših kmetijskih zemljišč v Sloveniji. Razmeroma ugodna subpanonska klima omogoča razvoj praktično vseh glavnih panog kmetijske pridelave. Iz strateškega vidika je to najpomembnejše območje za proizvodnjo hrane v državi, ki ga zaradi rodovitnosti prsti imenujemo tudi »žitnica Slovenije«.

Zaradi kmetijstva, ki je bilo v preteklosti glavna in prevladujoča gospodarska dejavnost, je Pomurje imelo in še vedno ima pretežno agrarni značaj. Od njega se preživlja razmeroma velik delež ruralnega prebivalstva, ki hkrati s kmetijsko pridelavo in zagotavljanjem visoke ravni obdelanosti kmetijskih zemljišč opravlja tudi pomembno nalogo ohranjanja naravne in kulturne pokrajine, ohranjanja naravne in kulturne dediščine in razmeroma goste poseljenosti podeželskih območij v regiji.

1.1 Metodologija

Temeljni namen pričujočega prispevka je prikaz sedanjega stanja kmetijstva kot ene najpomembnejših panog pomurskega gospodarstva in njenih razvojnih možnosti. Z vsebinskega vidika je razdeljen v tri razmeroma samostojna poglavja. V uvodnem delu je ovrednoten splošni pomen kmetijstva v širšem gospodarstvu regije in opredeljeno njegovo mesto v državi. Sledi analiza stanja glavnih proizvodnih dejavnikov (kmetijska zemlja, živina) ter podrobna analiza agrarne strukture. V zaključku so nakazane nekatere razvojne možnosti kmetijstva v Pomurju z vidika regionalizacije kmetijske pridelave ter izvajanja strukturne politike in politike razvoja podeželja.

Medtem ko smo za izdelavo analize stanja v prvih dveh poglavjih informacije večinoma črpali iz razpoložljive literature, knjižnih in statističnih virov ter podatkov Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP), smo za opredelitev razvojnih možnosti kmetijstva uporabili nekatere najpomembnejše razvojne dokumente (Regionalni razvojni program (RRP) 2007–2013, Program razvoja podeželja (PRP) 2007–2013, Lokalne razvojne strategije v okviru 4. osi PRP – LEADER, itd.).

Izhodišče za geografsko in prostorsko opredelitev območja raziskave nam je predstavljala veljavna statistična razmejitev Slovenije in v njenem okviru opredeljena Pomurska statistična regija. Obravnavano, pokrajinsko razmeroma heterogeno območje, ki zajema 276 katastrskih občin in 27 političnih občin, smo za namene posameznih analiz razdelili na 3 geografske mezonegije (Slovenske gorice, Pomurska ravnina in Goričko).

2. Splošni gospodarski pomen kmetijstva v Pomurju

Tako kot za celotno Slovenijo je tudi za Pomurje značilno, da se pomen kmetijstva v splošnem gospodarstvu nenehno zmanjšuje. To se kaže pri vseh kazalcih, s katerimi običajno opredeljujemo ekonomsko vlogo te dejavnosti, predvsem pa pri deležu kmetijstva v skupni ustvarjeni bruto dodani vrednosti (BDV) in deležu aktivnih v kmetijstvu oziroma deležu kmetov v delovno aktivnem prebivalstvu.

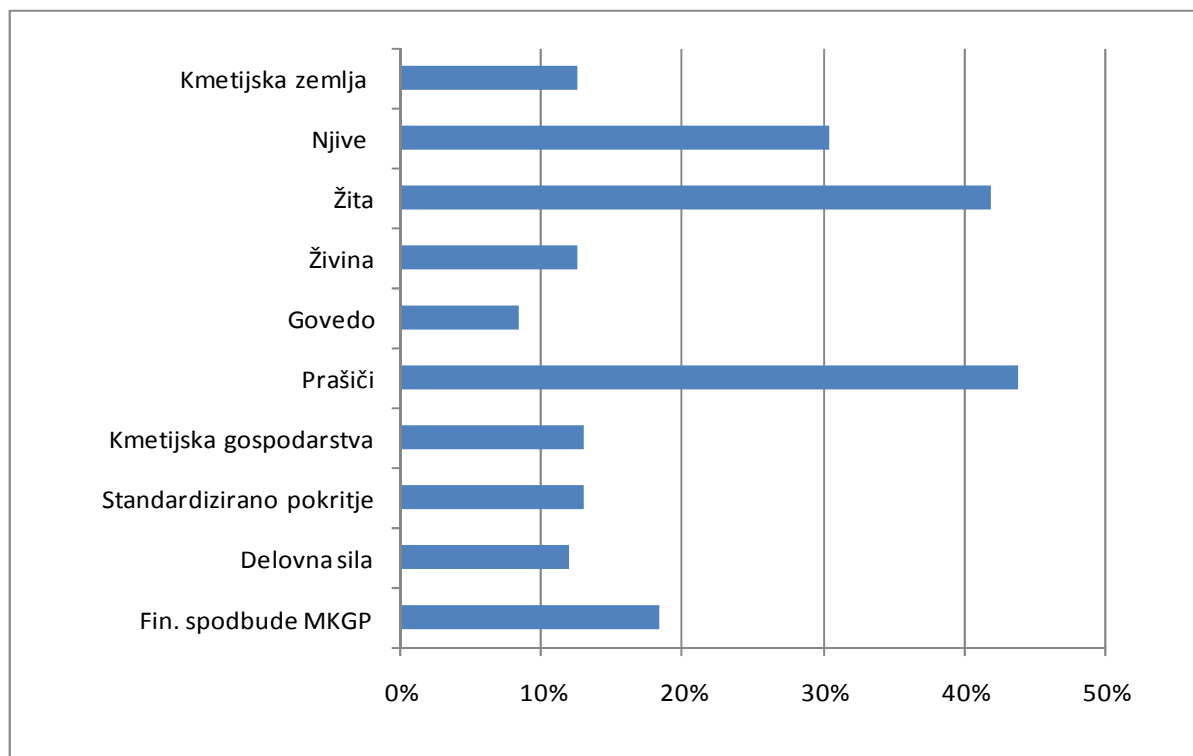
Preglednica 1 : Delež kmetijstva v gospodarstvu Pomurske regije.

	Kmetijstvo v BDV			Aktivni v kmetijstvu		
	Delež [%]		Indeks	Delež [%]		Indeks
	2005	2006	2006/05	2005	2006	2006/05
Pomurje	8,3	6,9	83,1	10,9	10,8	99,0
Slovenija	2,5	2,4	96,0	3,9	3,8	97,4
Pomurje od SLO	13,4	11,7	87,3	14,6	14,5	99,3

Vir: UMAR 2007.

Kot je razvidno iz priložene primerjave, delež kmetijstva v skupni ustvarjeni bruto dodani vrednosti v Pomurju pada veliko hitreje kot je to značilno za Slovenijo. Vzroke za tako nesorazmerno znižanje lahko poiščemo tako zunaj kmetijskega sektorja kot tudi znotraj njega, kjer lahko izpostavimo predvsem:

- manj konkurenčno in v zadnjih letih cenovno manj privlačno pridelavo poljščin, predvsem krušnih žit in koruze za zrnje;
- pogoste suše in druge naravne nesreče, ki so prizadele to regijo v zadnjih letih;
- dohodkovno donosnejša živinorejska proizvodnja (predvsem prireja mleka), ki zaradi svojega prevladujočega deleža bistveno vplivajo na delež BDV kmetijstva v drugih slovenskih regijah.

Slika 1: Delež pomurskega kmetijstva v slovenskem kmetijstvu. (Vir: Statistični urad RS 2007)

Sicer pa pomursko kmetijstvo prispeva dobro desetino BDV kmetijstva v Sloveniji. S tem se uvršča med štiri kmetijsko najpomembnejše regije, po stopnji zaposlenosti pa je celo vodilna regija. Na velik pomen pomurskega kmetijstva v slovenskem kmetijstvu pa kažejo tudi drugi, tako fizični kot tudi socialni in ekonomski kazalci (slika 1).

3. Obseg in intenzivnost kmetijske pridelave

3.1 Raba zemljišč in raven obdelanosti

Značilna posledica specifičnih naravnih razmer za kmetijsko pridelavo v Pomurju je velik delež njiv in nasprotno razmeroma majhen delež travinja (travnikov in pašnikov) in trajnih nasadov (sadovnjakov in vinogradov) v strukturi rabe kmetijske zemlje.

Preglednica 2 : Struktura rabe kmetijskih zemljišč v Pomurju po regijah v letu 2006.

Raba kmet. zemljišč	Goričko		Pomurska ravnina		Slovenske gorice		Skupaj	
	[ha]	[%]	[ha]	[%]	[ha]	[%]	[ha]	[%]
Njive	14.210,73	64,37	40.536,92	81,94	5.830,70	52,60	60.578,35	73,31
		23,46		66,92		9,63		100,00
Travinje	5.873,16	26,60	5.518,12	11,15	3.002,97	27,09	14.394,25	17,42
		40,80		38,34		20,86		100,00
Trajni nasadi	1.250,26	5,66	1.641,29	3,32	2.004,71	18,09	4.896,27	5,93
		25,54		33,52		40,94		100,00
Kmet. zemlja v uporabi	21.334,15	96,64	47.696,33	96,42	10.838,39	97,78	79.868,86	96,66
		26,71		59,72		13,57		100,00
Drugo	741,65	3,36	1.772,48	3,58	246,32	2,22	2.760,45	3,34
		26,87		64,21		8,92		100,00
Kmet. zemlja skupaj	22.075,80	100,00	49.468,81	100,00	11.084,71	100,00	82.629,31	100,00
		26,72		59,87		13,41		100,00

Vir: MKGP 2006.

Njive zavzemajo skoraj tri četrtine vseh kmetijskih zemljišč v regiji. Največ – več kot dve tretjini se jih nahaja na Pomurski ravnini, kjer njihov delež v strukturi rabe kmetijske zemlje celo presega 80 %. Gostoto njivskega sveta nazorno prikazuje tudi površina njiv na prebivalca, ki ga kot agregatni kazalec pogosto uporabljamo za ponazoritev pomena pridelave poljščin v skupni kmetijski pridelavi. Ta v Pomurju znaša kar 0,5 ha na prebivalca, kar je petkrat več kot je slovensko povprečje (0,10 ha na prebivalca). S to površino Pomurje celo za 0,2 ha na prebivalca presega povprečje vseh 27 držav članic EU.

Medtem ko se je površina njiv v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih nenehno zmanjševala, pa je v Pomurski regiji potekal ravno nasproten proces. V obdobju 1986–2006 se je namreč površina njiv povečala za slabih 14 %, od tega večina v zadnjih desetih letih. To je predvsem posledica uvedbe neposrednih plačil za poljščine, ki je bila v Sloveniji izvedena z Reformo kmetijske politike koncem devetdesetih let in podkrepljena s prehodom na Skupno kmetijsko politiko (SKP). Porast površine njiv je še posebej značilen za Pomursko ravnino in nekoliko manj za območje Slovenskih goric in Goriškega.

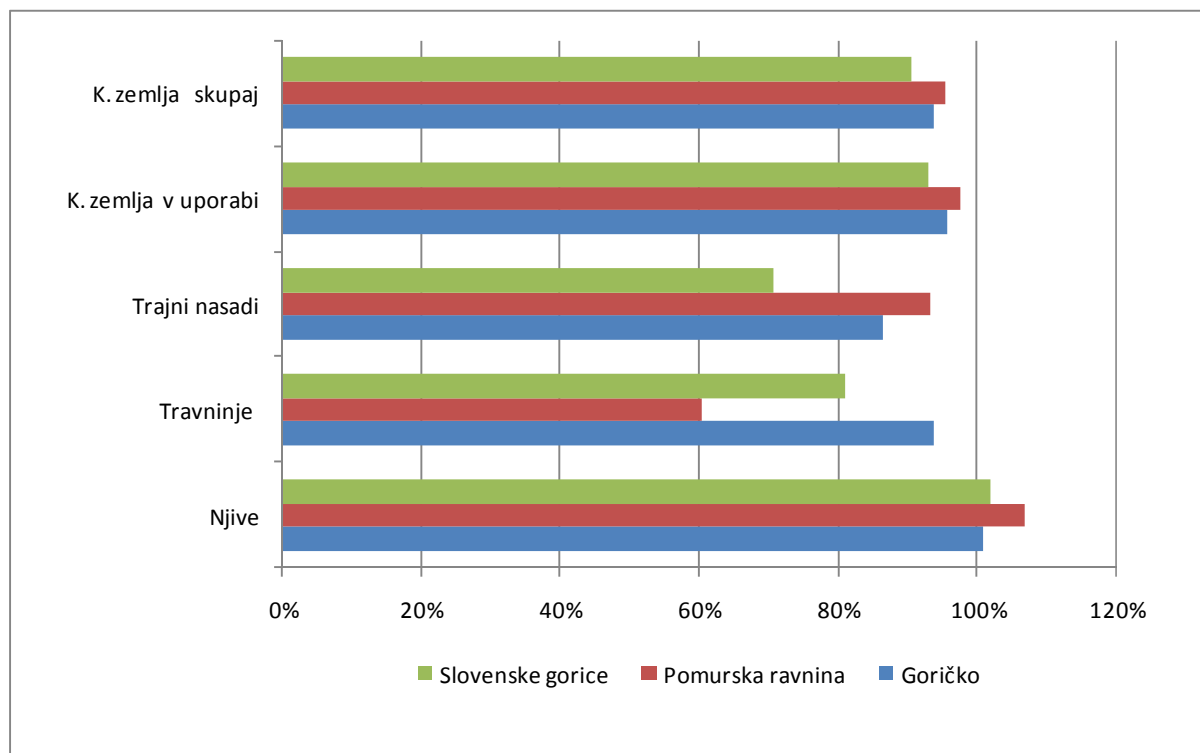
Travinje (travniki in pašniki) v Pomurju pokriva le dobrih 17 % vse kmetijske zemlje. V primerjavi z ostalo Slovenijo, ki je tradicionalno dežela travnatega sveta, je ta delež kar trikrat manjši. Kljub majhnemu deležu pa je za naravno travinje v Pomurju značilno, da je razmeroma dobro izkoriščeno. V ravninskem delu se ga kar dobra polovica koristi v obliki intenzivnega travinja (tri in večkosni travniki). Nasprotno je bistveno večji delež ekstenzivnega travinja v gričevnatem območju regije.

Zaradi subpanonske geografske lege je delež kmetijskih zemljišč, namenjen trajnim nasadom, v Pomurju nadpovprečno velik. To še posebej velja za obrobni svet goric, kjer v Slovenskih goricah večino trajnih nasadov predstavljajo vinogradi, na Goriškem pa je poleg vinogradništva tradicionalno pomembno tudi sadjarstvo. Zaradi opuščanja nekaterih vinogradniških leg in prehoda na pridelavo kakovostnejšega grozdja in vina predvsem na

absolutnih vinogradniških legah se je površina trajnih nasadov v Pomurju v zadnjih dvajsetih letih nekoliko zmanjšala (za slabih 5 %).

Struktura rabe in dinamika sprememb znotraj posameznih kategorij zemljišč se posredno odraža tudi na ravni obdelanosti kmetijske zemlje. Ta je ovrednotena na osnovi primerjave med sedanjo površino skupne kmetijske zemlje, kmetijske zemlje v uporabi (KZU) in treh osnovnih kategorij KZU (njiv, travinja, trajnih nasadov) z ocenjenim zemljiškim potencialom, ki ga je sektorska kmetijska svetovalna služba izvedla v sredini osemdesetih let.

Kot je razvidno iz priloženega grafikona je za skupno kmetijsko zemljo v Pomurju značilna razmeroma visoka raven ohranjenosti zemljiškega potenciala. Medtem ko je ta na ravni Slovenije ohranjen le še na ravni dobrih 80 % je v Pomurju ta ohranjenost 94 %. Pri tem, da je bil del kmetijske zemlje v zadnjih dvajsetih letih podvržen intenzivnemu spreminjanju rabe v nekmetijske namene (urbanizacija, gradnja infrastrukture), je izguba kmetijskega zemljiškega potenciala pravzaprav razmeroma majhna.

Slika 2 : Raven obdelanosti kmetijske zemlje po rabah in regijah v letu 2006. (Vir: KIS 2007)

Podobno lahko trdimo za kmetijsko zemljo v uporabi oziroma za raven njene obdelanosti. Ta se nahaja na ravni 96 %, kar pomeni da se le 4 % kmetijske zemlje nahaja izven kmetijske rabe. Še posebej visoka je raven obdelanosti kmetijskih zemljišč v ravninskem svetu regije. Zanimivo je stanje pri posameznih vrstah rabe KZU, kjer je značilna:

- visoka raven obdelanosti njiv, ki na vseh treh obravnavanih geografskih mezuregijah presega 100 %;
- zmerna raven obdelanosti trajnih nasadov (83,8 %), ki je posledica opuščanja pridelave grozdja in sadja na nekaterih manj ugodnih legah;
- nizka raven obdelanosti travinja (73,5 %), ki je posledica že omenjenih sprememb v strukturi rabe iz travinja v njive.

Na raven obdelanosti so posredno vplivale tudi druge intenzivne spremembe, ki so se v kmetijstvu regije odvijale v zadnjih letih. Pomembno vlogo je v tem procesu imela živinoreja, ki je bila pod vplivom cenovnih in drugih tržnih pritiskov podvržena hitremu prestrukturiranju.

3.2 Pomen živinoreje v regiji

Podobno kot celotna slovenska živinoreja se tudi živinoreja v Pomurju v zadnjem obdobju sooča s spremenjenimi razmerami, ki so na tem področju kmetijstva nastopile po vstopu naše države na skupni evropski trg. Te se odražajo tako na tržno cenovnem kot tudi na tehnološkem in organizacijskem področju. Medtem ko so velika kmetijska podjetja, ki so že v preteklosti obvladovala velik delež pomurske živinoreje, pristopila k tehnološkemu posodabljanju in prilagajanju proizvodnje, pa se je v okviru kmečke reje pričel razmeroma hiter proces koncentracije in povečevanja povprečne velikosti črede. Vsi ti procesi so se odrazili tudi na gibanju skupnega števila glav velike živine (GVŽ) in števila posameznih kategorij živali.

Preglednica 3: Število živine po kategorijah v Pomurju.

	Pomurje			Slovenija		
	Število		Indeks	Število		Indeks
	2003	2007	2007/03	2003	2007	2007/03
Govedo	40.592	39.454	97,2	478.331	472.363	98,7
Prašiči	235.161	238.785	101,5	607.881	544.405	89,6
GVŽ – skupaj	56.568	54.222	95,6	456.167	433.382	95,0
GVŽ/ha KZU	0,87	0,82	94,3	0,87	0,83	95,4

Vir: Statistični urad RS 2007.

Govedo predstavlja skoraj 60 % vseh GVŽ v Pomurju. To je za celih 20 % manj kot znaša povprečje v Sloveniji. Število govedi se v zadnjem obdobju ni bistveno spremenilo, saj se je v obdobju 2003–2007 zmanjšalo le za slabe 3 %. Zmanjšanje gre predvsem na račun nadaljnega opuščanja proizvodnje pri manjših rejcih izven ravninskega dela regije (Goričko).

Prašičereja ostaja druga najpomembnejša usmeritev pomurske živinoreje. Navkljub veliki krizi, s katero se sooča ta panoga slovenske živinoreje, število prašičev v regiji ne beleži nazadovanja. To je predvsem posledica ohranjanja proizvodnje v okviru velikih kmetijskih podjetij in vzporedne koncentracije prireje v okviru t. i. kmečke reje.

Ostale panoge živinorejske proizvodnje so v Pomurju precej manj pomembne in bistveno ne vplivajo na skupno število GVŽ. To je v obdobju 2003–2007 nazadovalo podobno kot drugod po Sloveniji in ga lahko označimo kot zmerno zmanjšanje staleža. Intenzivnost živinorejske proizvodnje, merjene s številom GVŽ na ha KZU (obtežba), se je v Pomurju v tem istem obdobju nekoliko zmanjšala. Ob takorekoč nespremenjeni površini KZU gre ta sprememba v obtežbi predvsem na račun sprememb v obsegu črede. GVŽ na ha kmetijske zemlje pa je poleg merila, ki opredeljuje intenzivnost živinorejske proizvodnje tudi pomembno ekološko merilo. V tem pogledu je kmetijstvo v Pomurju v povprečju zmerno obremenjujoče za okolje. Ob ukrepih kmetijske politike, ki tudi zaradi evropskih zahtev v vedno večji meri spodbujajo kmetijske proizvajalce k zmanjševanju obtežbe, so tudi možnosti točkovnega obremenjevanja okolja v okolici najbolj intenzivnih obratov vse manjše.

3.3 Agrarna struktura

V času vzorčnega popisa kmetijstva, ki ga je Statistični urad RS izvedel v juniju 2007, se je v Pomurju s kmetijsko dejavnostjo ukvarjalo 9.793 kmetijskih gospodarstev. V primerjavi s popisom kmetijstva leta 2000 se je njihovo število zmanjšalo za skoraj 17 %. To pomeni, da letno v Pomurju skoraj 2 % kmetijskih gospodarstev preneha s kmetovanjem. Ker se površina kmetijske zemlje, ki jo popisana gospodarstva obdelujejo, v omenjenem medpopisnem obdobju praktično ni spremenila, se je precej povečala njihova povprečna velikost. Ta sedaj znaša skoraj 6,6 ha kmetijske zemlje v uporabi (KZU), kar je 0,2 ha več kot leta 2003.

Preglednica 4: Struktura kmetijskih gospodarstev v Pomurju po velikosti kmetijske zemlje v uporabi.

	Kmetijska gospodarstva					Kmetijska zemlja v uporabi (KZU)				
	Število		Indeks	Struktura [%]		Površina [ha]		Indeks	Struktura [%]	
	2003	2007	2007/03	2003	2007	2003	2007	2007/03	2003	2007
Skupaj	10.056	9.793	97,4	100,0	100,0	64.796	64.498	99,5	100,0	100,0
<5 ha	6.632	6.462	97,4	66,0	66,0	17.249	14.339	83,1	26,6	22,2
5–10 ha	2.120	1.935	91,3	21,1	19,8	14.888	12.461	83,7	23,0	19,3
>=10 ha	1.304	1.396	107,1	12,9	14,2	32.659	37.698	115,4	50,4	58,4

Vir: Statistični urad RS 2007.

Proces koncentracije kmetijske pridelave se v zmernem obsegu nadaljuje, na kar kažejo tudi spremembe v okviru velikostne strukture kmetijskih gospodarstev. Značilno je, da se je prag, nad katerim se absolutno in relativno število kmetijskih gospodarstev še vedno povečuje, z 10 ha premaknil na 20 ha. Število gospodarstev nad 20 ha se je tako povečalo za 7,1 %, površina kmetijske zemlje, ki jo ta gospodarstva obdelujejo, pa za dobrih 15 %. Ta gospodarstva sedaj obdelujejo že več kot polovico KZU, kar je 8 odstotnih točk več kot leta 2003. Nadaljuje se trend zmanjšanja števila kmetijskih gospodarstev v razredu do 10 hektarjev, še posebej tistih od 5–10 ha.

Število gospodarstev, ki redijo živino, se je ob vzorčnem popisu 2007 v primerjavi z letom 2003 zmanjšalo za 5 %, v primerjavi z letom 2000 pa kar za 18 %. Za več kot 10 % se je zmanjšalo število gospodarstev z rejo perutnine in rejo kuncev. Govedorejska gospodarstva so, podobno kot prašičerejska, po številu nazadovala za dobrih 6 %. Povečalo se je le število gospodarstev, ki redijo drobnico in sicer za 3,1 % (ovce) oziroma 0,6 % (koze).

Preglednica 5: Število in delež kmetijskih gospodarstev z živino ter povprečno število živali.

	Število gospodarstev		Indeks	Delež [%]		Št. glav na gospodarstvo	
	2003	2007	2007/03	2003	2007	2003	2007
Vsa gospodarstva	10.056	9.793	97,4	100,0	100,0		
Gospodarstva z živino	9.107	8.217	90,2	90,6	83,9	6,2	6,6
Gospodarstva z govedom	3.810	2.932	76,9	37,9	29,9	10,6	13,4
Gospodarstva s prašiči	8.346	7.075	84,8	83,0	72,2	28,2	33,7

Vir: Statistični urad RS 2007.

Podobno kot pri rastlinski pridelavi se tudi v živinoreji nadaljuje proces koncentracije proizvodnje. Ob skoraj 10-odstotnem zmanjšanju števila kmetijskih gospodarstev, ki redijo živino, se je povprečno število glav na kmetijsko gospodarstvo samo v obdobju 2003–2007

povečalo za 0,4 GVŽ in sedaj znaša 6,6 GVŽ na gospodarstvo. Povprečno število živali na gospodarstvo se je v primerjavi z letom 2003 povečalo tudi pri gospodarstvih, ki redijo govedo in prašiče. Medtem ko pomursko gospodarstvo v povprečju redi praktično enako število glav govedi kot druga gospodarstva v Sloveniji pa redi kar 3 krat več prašičev.

V Pomurju je bilo v letu 2007 v določeno vrsto rastlinske oziroma živinorejske proizvodnje usmerjenih 39,9 % kmetijskih gospodarstev, kar je skoraj več kot 10 odstotnih točk več kot v letu 2003 (29,2 %). V skladu z razpoložljivo proizvodno strukturo se pojavljajo velike razlike v specializaciji tako znotraj rastlinske, kot tudi znotraj živinorejske proizvodnje.

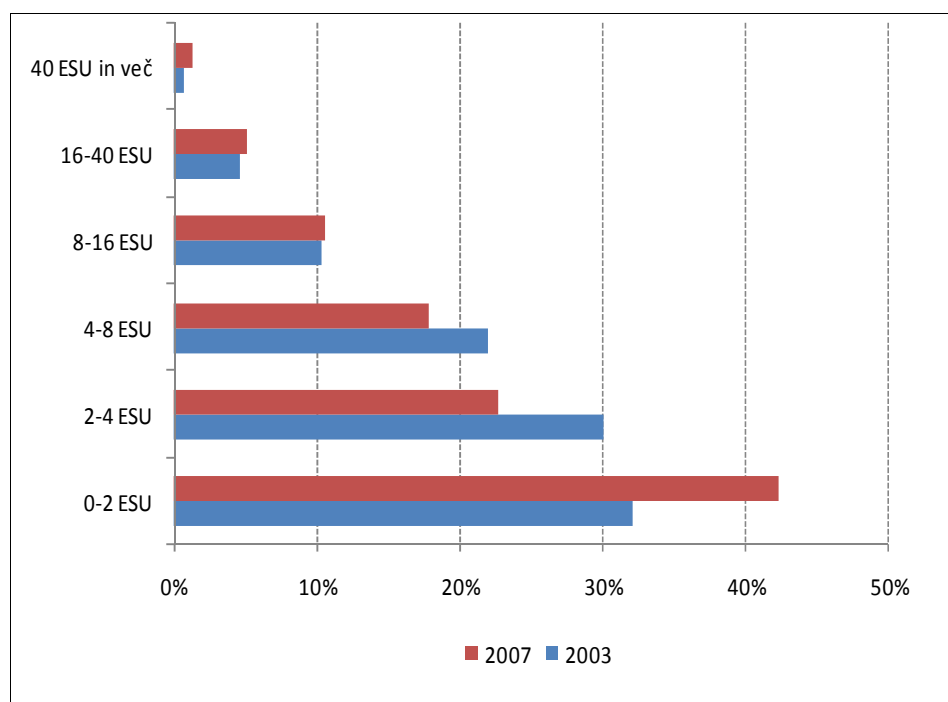
Preglednica 6: Kmetijska gospodarstva in KZU po tipih kmetovanja.

Tip	Kmet. gospodarstva		Indeks	KZU [ha]		Indeks
	2003	2007	2007/03	2003	2007	2007/03
1. Poljedelstvo	1.641	2.330	142,0	16.240	21.665	133,4
2. Vrtnarstvo	65	37	56,9	614	409	66,6
3. Trajni nasadi	431	581	134,8	1.437	1.352	94,1
4. Pašna živina	608	892	146,7	6.294	8.968	142,5
5. Znojedi (prašiči in perutnina)	191	64	33,5	1.131	533	47,1
6. Mešana rastlinska pridelava	3.652	3.300	90,4	13.300	11.338	85,2
7. Mešana živinoreja	1.692	1.007	59,5	11.614	7.263	62,5
8. Mešano rast. pridelava-živina	1.776	1.582	89,0	14.166	13.969	98,6
Skupaj	10.056	9.793	97,4	64.796	64.498	99,5

Vir: Statistični urad RS 2007.

V okviru specializirane rastlinske pridelave prevladuje tip gospodarstev, ki je usmerjen v poljedelstvo. Vanj se uvršča 23,8 % vseh kmetijskih gospodarstev. Med specializiranimi živinorejskimi gospodarstvi s 9,1 % prevladuje tip, usmerjen v rejo travojede živine. Več kot 60 % kmetijskih gospodarstev spada v enega od tipov z mešano pridelavo, bodisi v tip mešana rastlinska pridelava, mešana živinoreja ali pa kombinacija obojega. V obdobju 2003–2007 se je v Pomurju najbolj povečalo število specializiranih poljedelskih gospodarstev in gospodarstev, usmerjenih v rejo pašne živine, zmanjšalo pa število živinorejskih gospodarstev, predvsem tistih, usmerjenih v rejo znojedih prašičev in perutnine. Specializirana gospodarstva v Pomurju gospodarijo na več kot 51 % površine kmetijske zemlje v uporabi in ustvarijo skoraj tri četrtine celotne vrednosti standardiziranega pokritja v kmetijstvu (v letu 2005 dve tretjini). Razporeditev standardiziranega pokritja, izraženega v ESU po proizvodnih tipih kmetij, je podobna kot razporeditev kmetijske zemlje, ki jo ta gospodarstva obdelujejo.

Slika 3: Struktura kmetijskih gospodarstev po velikostnih razredih ESU. (Vir: Statistični urad RS 2007)

V medpopisnem obdobju 2003–2007 je prišlo tudi do pomembnih premikov v strukturi kmetijskih gospodarstev glede na njihovo ekonomsko moč. Povprečna ekonomska velikost (ESU) na gospodarstvo, se je v letu 2007 povečala za 0,8 ESU (od 5,8 ESU v letu 2003 na 6,6 ESU v letu 2007). Zanimivo je, da se je povečalo število ekonomsko najšibkejših kmetij do 2 ESU (za 28,3 %) in ekonomsko najmočnejših kmetij, predvsem tistih z ekonomsko močjo nad 16 ESU. Število kmetij z ekonomsko močjo nad 40 ESU se je tako celo povečalo za dobrih 77 %.

Na kmetijskih gospodarstvih v Pomurju je v letu 2007 delalo dobrih 24.000 oseb, od tega 98,7 % na družinskih kmetijah, preostale pa v kmetijskih podjetjih in zadrugah. Skupaj s sezonskim in priložnostnim delom ter strojnimi storitvami znaša vložek dela na kmetijskih gospodarstvih, izražen v polnovrednih delovnih močeh (PDM) 10.120 PDM. Skupni obseg delovne sile se je v primerjavi z vzorčnim popisom 2003 zmanjšal za skoraj 18 %. Ker se je zmanjšalo tudi število kmetijskih gospodarstev, se je povprečno število PDM na kmetijsko gospodarstvo v primerjavi z letom 2003 znižalo iz 1,23 PDM na kmetijo na 1,03 PDM na kmetijo. Zmanjšal se je tudi vložek dela na enoto površine kmetijske zemlje v obdelavi (na ha KZU).

Preglednica 7: Polnovredne delovne moči (PDM) v pomurskem kmetijstvu.

	PDM		Indeks 2007/03
	2003	2007	
Skupaj delovna sila v kmetijstvu	12.320	10.120	82,1
PDM/100 ha KZU	19,0	15,7	82,6
PDM/gospodarstvo	1,23	1,03	83,7

Vir: Statistični urad RS 2007.

Pomemben kazalec hitrega spreminjanja agrarne strukture so tudi demografske spremembe znotraj prebivalstva, ki živi in dela na kmetijskih gospodarstvih. Te so še posebej izrazite na družinskih kmetijah in se kažejo predvsem v:

- nadaljnjem slabšanju starostne strukture družinskih članov – več kot ena tretjina družinskih članov je starejših od 55 let;
- še vedno slaba splošna in kmetijska izobrazbena struktura gospodarjev, ki se prepočasi izboljšuje – delež gospodarjev brez izobrazbe ali samo z osnovnošolsko izobrazbo, ki imajo s kmetovanjem le praktične izkušnje, se je v letu 2007 v primerjavi z letom 2003 sicer zmanjšal, vendar je še vedno razmeroma visok.

4. Razvojne možnosti kmetijstva v Pomurju

Pomursko kmetijstvo se tako kot celotno slovensko kmetijstvo nahaja v obdobju intenzivnega prestrukturiranja in tehnološkega posodabljanja. Na razvoj te gospodarske panoge v regiji bodo v prihodnje pomembno vplivale tako razmere na trgu s kmetijskimi pridelki kot tudi ukrepi kmetijske politike. Pri tem imamo v mislih tako skupno politiko EU kot tudi nacionalno in občinsko kmetijsko politiko. Za hitrejša strukturne spremembe pa bo pomembna tudi politika razvoja podeželja, ki s svojimi mehanizmi vsekakor lahko učinkovito pripomore k večji konkurenčnosti kmetijstva, s kmetijstvom povezanih dopolnilnih dejavnosti in drugih nekmetijskih dejavnosti v podeželskem prostoru.

Kot je razvidno iz priložene SWOT analize, se pomursko kmetijstvo sooča z zelo pestrim naborom razvojnih prednosti in slabosti, pa tudi priložnosti in nevarnosti. Na njihovi osnovi je možno zastaviti predvsem naslednja temeljna razvojna vprašanja:

- Kako izboljšati konkurenčnost in dohodkovni položaj kmetijstva in kmetijskih gospodarstev v regiji?
- Kako nadalje usmerjati proizvodnjo, da bi ohranili visoko raven obdelanosti kmetijskih zemljišč in neonesnaženosti naravnega okolja?
- Kako izkoristiti ugoden demografski potencial in gosto poseljenost podeželskih območij in hkrati izboljšati agrarno strukturo?
- Kako izboljšati organizacijsko strukturo kmetijstva, da bi bilo še bolj konkurenčno tako na domačem kot tudi mednarodnem trgu?

Vsekakor je za uspešno spodbujanje in pospeševanje razvoja potrebno sočasno, celovito in koordinirano reševanje vseh zastavljenih vprašanj in dilem. Le s takim pristopom je možno razvijati kmetijstvo v Pomurju v smeri organizacijsko učinkovitega in hkrati trajnostno naravnega gospodarskega sektorja. Pri zasledovanju ekonomskih, socialnih in prostorsko-okoljskih ciljev razvoja pa je vsekakor potrebno upoštevati tudi geografsko regionalni vidik. Ta v veliki meri vpliva na različno razvojno vizijo in različno opredelitev razvojnih prioritet v ravninskem in gričevnato hribovitem območju regije.

Preglednica 8: SWOT analiza kmetijstva in razvoja podeželja v Pomurju.

RAZVOJNE PREDNOSTI	RAZVOJNE SLABOSTI
• Ugodne naravne razmere za kmetijsko pridelavo v okviru večine panog rastlinske in živalorejske proizvodnje. • Ohranjeno in v veliki meri neonesnaženo naravno okolje – zlasti na gričevnatih območjih regije. • Visoka raven biotske raznovrstnosti, pestrosti naravnih habitatov, flore in favne. • Gosta poseljenost ruralnih območij in veliko razpoložljive delovne sile. • Veliko število strokovnjakov z vseh področij kmetijstva in institucij ter močna svetovalna služba.	• Slaba konkurenčna sposobnost predvsem družinskih kmetij. • Pomanjkljiva organizacijska struktura v kmetijstvu, občasno slabo povezovanje proizvodnje, predelave in prodaje. • Razdrobljenost kmetijskih zemljišč in še vedno neugodna velikostna struktura kmetijskih gospodarstev. • Slaba izobrazbena (splošna in kmetijska) ter starostna struktura prebivalstva na kmetijah. • V primerjavi z ostalo Slovenijo slabše razvite dopolnilne dejavnosti na kmetijskih gospodarstvih.
RAZVOJNE PRILOŽNOSTI	RAZVOJNE NEVARNOSTI
• Nadaljnje intenziviranje proizvodnje na kmetijsko najugodnejših zemljiščih in razvoj primerno velikih in dolgoročno konkurenčnih kmetij. • Pospeševanje pridelave zdrave hrane ter spodbujanje ekološkega in drugih oblik okolju prijaznega kmetovanja. • Razmeroma velik obseg razpoložljivih evropskih in državnih finančnih sredstev za prestrukturiranje kmetijstva. • Pripravljenost prebivalstva za delo v kmetijstvu. • Privlačna pokrajina ter bogata kulinarčna in obrtniška tradicija kot možnost za razvoj turizma na kmetijah.	• Zmanjšanje obsega kmetijskih zemljišč zaradi spremembe namembnosti. • Ponekod slaba absorpcijska sposobnost kmetijstva za koriščenje državnih in evropskih finančnih sredstev. • Prepočasno izvajanje strukturnih in institucionalnih reform. • Propad določenih obratov živilsko predelovalne industrije zaradi majhne surovinske baze in nizke konkurenčnosti. • Pomanjkanje lastnih virov finančnih sredstev za financiranje manjših projektov na področju turizma, obrti ter različnih oblik podjetništva na podeželskih območjih.

Vir: RRP in Lokalne razvojne strategije.

Jasno je, da je pomurska ravnina s kmetijskega vidika tisti del regije, kjer je zaradi rodovitnosti tal potrebno spodbujati predvsem poljedelstvo in gojenje poljščin. To je proizvodno območje, kjer je zaradi naravnih danosti potrebna nadaljnja koncentracija in povečevanje obsega pridelave. Setvena sestava, v kateri največji delež predstavljajo žita, se mora na eni strani v večji meri prilagajati razmeram na trgu, na drugi strani pa tudi vse bolj perečim okoljskim in ekološkim zahtevam (varovanje podtalnice, prilagajanje katastrofalnim sušam, ki so bile predvsem na območjih s tanko in plitvo prstjo prisotne v minulih letih).

Pomembno vlogo pri rabi zemljišč na teh območjih bo tudi v prihodnje imela živaloreja. Ta ob pomanjkanju trajnega travinja posredno vpliva na to, da bo tudi v prihodnje pomemben delež njiv še naprej namenjen krmnim rastlinam. Glede na velik delež koruze v kolobarju naj bi pitanje govedi imelo prednost pred prirejo mleka. Ob tako velikem deležu absolutnega travinja v ostali Sloveniji je racionalnost spodbujanja prireje mleka v tako izrazitem poljedelskem območju kot je Pomurje še posebej vprašljiva. Ob striktnem upoštevanju ekoloških standardov, predvsem pri večjih prašičerejskih obratih ter nadaljnjem preusmerjanju dela proizvodnje na perspektivne družinske kmetije, pa mora tudi prašičereja ohraniti obstoječi status enega od nosilcev razvoja pomurskega kmetijstva.

Obrobna, gričevnata območja regije glede na pridelovalne razmere in prevladujočo proizvodno usmeritev precej odstopajo od ravninskega dela regije. Poleg absolutne lege za trajne nasade – predvsem vinograde, imajo zaradi večjega deleža travinja v strukturi rabe zemljišč tudi precej neizkoriščenih potencialov za razvoj govedoreje. To še posebej velja za Goričko, ki v zadnjih letih beleži velik padec staleža govedi. Opuščanje reje je značilno predvsem za majhne kmetije, na katerih je proizvodnja mleka, pa tudi reja pitanega goveda, ekonomsko nezanemljiva. S povečanjem razvojno perspektivnih kmetij, povečanjem njihove storilnosti in tehnološko posodobitvijo, bi trend prav gotovo lahko obrnili.

Druga, še vedno ne dovolj izkoriščena proizvodna usmeritev v teh območjih pa je sadjarstvo, ki je tu že tradicionalno prisotno. Oživljanje pridelave kakovostnega sadja je lahko res velika razvojna priložnost, ki omogoča dvig dohodka iz:

- osnovne kmetijske pridelave – prodaje svežega sadja,
- predelave sadja in prodaje različnih proizvodov,
- navezavo proizvodnje in predelave za izvajanje raznih dopolnilnih dejavnosti na kmetijah (turizem, obrt).

Za učinkovito izvajanje vseh naštetih usmeritev in programov je poleg ustrezne upravno administrativne podpore, ki vključuje tudi finančno pomoč iz državnih in evropskih programov, nujna tudi ustrezna organiziranost kmetijskih proizvajalcev. V mislih imamo tako splošno interesno združevanje na ravni tradicionalnih združenj (zadrug) kot tudi združevanje na ravni novejših oblik organizacij proizvajalcev, ki predvsem v okviru specializiranih oblik pridelave (vrtnarstvo, sadjarstvo, vinogradništvo, čebelarstvo) pomenijo pomembno novost na slovenskem podeželju.

5. Sklepne misli

Tako kot za celotno slovensko kmetijstvo je tudi za kmetijstvo v Pomurju značilno, da se pogloblja protislovnost med socioekonomsko in agrarno strukturo na podeželju. Ob pretežno hitrem zmanjševanju kmečkega prebivalstva in zaposlenosti v kmetijstvu se namreč strukturne spremembe na področju kmetijskih zemljišč tudi v tej regiji še vedno odvijajo prepočasi. To dejstvo pomembno vpliva na razvojne možnosti kmetijstva, ki se bo v luči prihodnjega ekonomskega, prostorskega, socialnega in okoljskega razvoja moralo soočiti s povsem novimi izzivi, se nadalje prestrukturirati in prilagajati. To pa pomeni usmeritev v tak trajnostni razvoj, ki bo zagotavljal tako primerno raven kmetijske pridelave in obdelanosti kmetijskih zemljišč kot tudi privlačen življenjski in gospodarski prostor v Pomurju živečemu podeželskemu prebivalstvu.

Viri in literatura

- Cunder, T. 2002: Strukturne spremembe v slovenskem kmetijstvu in razvoj podeželja = Structural changes in Slovenian agriculture and rural development. V: Klemenčič, Marijan M. (ur.). Podeželje na prelomu tisočletja : problemi in izzivi : challenges and problems, Dela, 17. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, str. 123–137, graf. prikazi.
- Cunder, T. 2006: Slovensko podeželje in nova strategija razvoja = Slovenian rural areas and new strategy of development. Dela, 25. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, str. 147–158, graf. prikazi.

- Cunder, T. 2007: The role of rural development policy in environmental and land management in Slovenia. *Journal of central european agriculture*. [Online ed.], letn. 8, št. 2, str. 237–242. <http://www.agr.hr/jcea/issues/jcea8-2/index.php> (15. 12. 2008).
- Dernulc, S., Iljaš Petrovič, U., Kutin Slatnar, B., Orešnik, I., Cunder, T., Golež, M., Juvančič, L. 2002: Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000 = Agricultural census, Slovenia, 2000, (Rezultati raziskovanj, 15, Kmetijstvo in ribištvo, = Agriculture and fishing, št. 777). Statistični urad Republike Slovenije = Statistical Office of the Republic of Slovenia, Ljubljana, str. 256, pril., ilustr.
- Pečar, J. 2008: Regije 2006 – izbrani socioekonomski kazalniki po regijah. Delovni zvezek, 13. Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana str. 209, pril., ilustr.
- Prekmurska podeželska zveza »Pri dobrih ljudeh, 2008. Lokalna razvojna strategija partnerskih občin Beltinci, Črenšovci, Dobrovniki, Kobilje, Lendava, Odranci, Turnišče in Velika Polana za obdobje 2007–2013, str. 108, pril., ilustr.
- Regionalna razvojna agencija Mura, 2007. Regionalni razvojni program Pomurske regije. 2007–2013. Murska Sobota, 248 str. pril., ilustr.
- Razvojna agencija Sinergija 2007. Lokalna razvojna strategija občin Goriškega 2007–2013. Moravske Toplice, str. 243, pril., ilustr.
- Statistični urad RS, <http://www.stat.si/> (15. 12. 2008).

AGRICULTURE IN POMURJE REGION TODAY AND TOMOROW

Summary

The necessity of paying special attention to the dealing with and the stimulation of agriculture in Pomurje follows from the fact that, from the strategic point of view, this is the most important area suitable for food production in Slovenia. Agricultural holdings of this region cultivate almost 13 % of all agricultural land in Slovenia and raise almost 12 % of all the livestock. Favourable production conditions reflected in the prevalingly fertile fields call for a leading role of the field crop production. The granary of the country produces almost one half of the total wheat yield and almost one third of maize in Slovenia. A quick restructuring of private agriculture and technological progress along with it has lead towards a relatively quick increase of the total extent of agricultural production. A significant contribution to the growth is provided by animal husbandry which, in spite of efforts made towards reorientation and regionalisation of production, still presents a disproportionally great share. The two leading animal husbandry lines are cattle breeding and pig breeding, in frame of which an intensive process of specialisation and concentration of animal breeding is going on. Though the latter influences significantly the improvement of the level of economical efficiency and productivity of work in agriculture, at the same time, larger pig breeding farms present a great danger of the so-called point source environmental pollution. Due to spatial spreading of agriculture and production intensity, the pressure of this economy line on the environment is severe by itself.

Similar to the entire Slovene agriculture the Pomurje agriculture is characterised by its getting deeper and deeper into the contradiction between the socio-economic and land structure in the rural area. Along with a predominantly rapid decrease of rural population and employment in agriculture, the structural changes of agricultural land are still going on at too slow a pace in this region, too. This is a fact that influences significantly the development possibilities of agriculture which, in the light of the future economic, spatial, social and environmental development, will have to face entirely new challenges, to restructure and to adjust. All this

means readjustment to such a sustainable development which will ensure both a suitable level of agricultural production and cultivation of agricultural land, and an attractive living and economic space to the Pomurje population.